

Zenon Kulka, Janusz Sierosławski
Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami
Instytut Psychiatrii i Neurologii

MŁODZIEŻ A SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE wyniki badań ankietowych wśród poborowych gminy Warszawa-Ursynów¹

WSTĘP

W Polsce, w ciągu ostatnich dwudziestu lat, przeprowadzono wiele lokalnych i regionalnych badań ankietowych wśród młodzieży szkolnej na temat używania różnych substancji psychoaktywnych. Zrealizowano również kilka badań na próbach ogólnopolskich. Badania te, z nielicznymi wyjątkami, prowadzone były przez różne zespoły badawcze, przy użyciu nieporównywalnych kwestionariuszy, na różnie zdefiniowanych populacjach, przy odmiennych sposobach doboru próby. Nie pozwalają one zatem, w przeważającej większości, na precyzyjne śledzenie trendów w rozwoju zjawiska, czy dokładne odwzorowanie jego terytorialnego zróżnicowania. Na ogólny obraz jaki wyłania się z zestawienia wyników różnych badań składają się:

- wzrost w latach dziewięćdziesiątych rozpowszechnienia używania substancji psychoaktywnych, zarówno legalnych jak nielegalnych;
- znaczne zróżnicowanie terytorialne rozpowszechnienia używania substancji nielegalnych – większe rozpowszechnienie w wielkich miastach a także w mniejszych, w niektórych regionach kraju.

Ten drugi rys polskiej sceny „lekowej” decyduje o potrzebie prowadzenia badań w skali lokalnej dla oceny sytuacji epidemiologicznej w mieście, czy gminie. Wyniki badań ogólnopolskich w tym przypadku nie są dobrym przybliżeniem lokalnej sytuacji, mogą co najwyżej stanowić punkt odniesienia do oceny.

¹ Badania wykonano na zlecenie Urzędu Gminy Warszawa-Ursynów

Warto zauważyć, że zdecydowana większość badań na temat używania substancji psychoaktywnych przez młodzież obejmowała uczniów szkół. Badania w szkołach są relatywnie tanie i łatwe realizacyjnie, tą drogą można dotrzeć do zdecydowanej większości nastolatków. Metoda audytoryjna stosowana zwykle przy zbieraniu danych w szkołach przy zastosowaniu dodatkowych zabiegów zapewnia wysoki poziom anonimowości i daje znaczne poczucie bezpieczeństwa badanym. Wadą badań szkolnych jest pozostawienie poza zasięgiem badania młodzieży pracującej oraz nie uczącej się i niepracującej, wśród której można spodziewać się większego rozpowszechnienia zjawiska.

CEL BADAŃ

Badanie miało na celu, przede wszystkim, pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież substancji psychoaktywnych w celu monitorowania sytuacji epidemiologicznej w kolejnych badaniach planowanych w następnych latach. Podstawowymi pytaniami badawczymi były zatem pytania o liczby młodych ludzi, którzy mają doświadczenia z tego typu substancjami oraz o stopień nasilenia tych doświadczeń. Celem badania była również próba pomiaru dostępności nielegalnych substancji psychoaktywnych.

Populacja badana obejmowała młodzież męską zamieszkałą w gminie Warszawa-Ursynów zgłaszającą się do poboru, badanie chywyta zatem tylko wycinek problemu. Wyniki możemy odnieść jedynie do mężczyzn, w przeważającej większości osiemnasto- dziewiętnastoletnich.

Wprawdzie punktem wyjścia do podjęcia tego badania i głównym przedmiotem naszego zainteresowania pozostawały narkotyki, tj. psychoaktywne substancje nielegalne, to jednak wiele miejsca zajmowały w nim również substancje legalne tj. napoje alkoholowe, tytoń oraz leki uspokajające i nasenne przyjmowane bez wskazań lekarskich.

Przedmiotem tego artykułu jest analiza relacji między dostępnością substancji nielegalnych a ich częstym używaniem przeprowadzona na przykładzie dwu substancji – przetworów konopi i amfetaminy. Spróbujemy odpowiedzieć na pytanie o możliwość przewidywania częstego używania tych substancji na podstawie wskaźników ich dostępności oraz cech społeczno-demograficznych respondentów.

METODA I MATERIAŁ BADAWCZY

Zainteresowanie poborowymi jako przedmiotem badania nastawionego na ocenę sytuacji epidemiologicznej miało bardzo prozaiczne przyczyny. Gmina Warszawa-Ursynów jest wielką sypialnią Warszawy. Większość młodzieży zamieszkałej na tym terenie uczy się lub pracuje w innych częściach miasta. Dotarcie do młodzieży ursynowskiej za pośrednictwem szkół byłoby przedsięwzięciem zbyt kosztownym podobnie jak realizacja badań w miejscu zamieszkania. Objęcie badaniem poborowych było jedynym dostępnym sposobem zdobycia orientacji co do rozmiarów zjawiska używania substan-

cji psychoaktywnych. Zastosowanie takiego schematu doboru badanych pociąga za sobą zarówno korzyści jak ograniczenia. Do tych pierwszych zaliczyć można:

- objęcie badaniem wszystkich młodych mężczyzn praktycznie z jednego rocznika – badanie ma zatem charakter pełny, choć ograniczony;
- uniknięcie skrzywienia wynikającego ze statusu ucznia jako kryterium doboru.

Ograniczenia to:

- pokrycie badaniem faktycznie tylko jednego rocznika i tylko mężczyzn – silne zróżnicowanie zjawiska ze względu na wiek i płeć nie pozwala na ekstrapolację wyników na większą grupę młodzieży;
- sytuacja badania nie sprzyja anonimowości i nie daje poczucia pełnego bezpieczeństwa badanym.

Badanie podjęte na Ursynowie, chociaż miało przynieść orientację co do rozmiarów problemu w tej gminie w 1996 r. pomyślane było przede wszystkim jako pierwszy pomiar monitorowania zmian w rozmiarach zjawiska w latach następnych. Z perspektywy tego celu ograniczenie badanej populacji do młodzieży męskich w wieku 18-19 lat wydaje się zabiegiem dopuszczalnym.

Narzędziem badawczym zastosowanym na Ursynowie był kwestionariusz do samodzielnego wypełnienia przez respondenta używany w 1993 r. do badań młodzieży w województwach wrocławskim i kieleckim. Kwestionariusz powstał w Instytucie Psychiatrii i Neurologii (autorzy: Janusz Sierosławski i Antoni Zieliński) z wykorzystaniem rekomendacji Światowej Organizacji Zdrowia.

Praktycznie wszystkie pytania kwestionariusza miały zamknięty charakter (podane kafeterie odpowiedzi do wyboru), bądź wymagały wpisania tylko liczby (np. liczba przypadków używania amfetaminy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem). Konstrukcja kwestionariusza zakładała pytanie o każdą z substancji osobno, przy pomocy bloków podobnych pytań.

Używanie poszczególnych substancji było badane w kilku wymiarach czasowych. Pytaliśmy zatem o doświadczenia w ciągu całego życia, o to kiedy miało miejsce ostatnie takie doświadczenie oraz o liczbę przypadków używania w czasie ostatnich 30 dni i ostatnich 60 dni przed badaniem. Taki sposób pytania pozostawia znaczną swobodę w sposobach agregacji danych, a tym samym umożliwia porównywalność z licznymi badaniami. Na potrzeby tego artykułu wykorzystano trzy wskaźniki – używanie kiedykolwiek w czasie całego życia, używanie w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem oraz używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem.

Poziom dostępności narkotyków badaliśmy przy użyciu dwóch wskaźników. Pierwszym były oceny badanych formułowane na pięciostopniowej skali w odpowiedzi na pytanie o to, na ile trudno byłoby im zdobyć wymienione środki, zakładając, że by im na tym zależało. W ten sposób pytaliśmy o przetwory konopi (marihuana, haszysz), amfetaminę, leki uspokajające i nasenne oraz opiaty domowego wyrobu (kompot). Drugim wskaźnikiem była ekspozycja badanych na propozycje otrzymania, kupienia, czy użycia środka. Respondenci odpowiadali na pytania: czy kiedykolwiek proponowano im marihuanę lub haszysz, amfetaminę, kompot czy inne środki, niezależnie od tego, czy skorzystali z tej propozycji. Pierwszy wskaźnik odnosi się do możli-

wości zdobycia środka przy założeniu aktywnej postawy, wynikającej z istnienia popytu. Drugi koncentruje się na pomiarze narażenia na marketing „nielegalnego rynku” narkotyków czy ujmując rzecz szerzej na przejawy aktywności subkultury substancji uzależniających.

Relacje między wskaźnikami dostępności przetworów konopi i amfetaminy a ich częstym używaniem badano w analizach dwuzmiennowych (test chi-kwadrat, współczynnik V Cramera) oraz w analizach wielozmiennowych przy pomocy modeli regresji logistycznej. Zbudowano dwa modele, w których za zmienne zależne przyjęto używanie danej substancji w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem a za zmienne niezależne – wskaźniki dostępności tych substancji, cechy społeczno-demograficzne (wiek, status szkolno-zawodowy, typ szkoły, status społeczno-zawodowy ojca) oraz uczęszczanie na dyskoteki w czasie ostatnich 12 miesięcy. Ta ostatnia zmienna zosta-

TABELA 1
Rozkład cech społeczno-demograficznych w badanej grupie (N=697)

	Odsetek badanych
Wiek	
18 lat	57,5
19 lat	39,2
20-23 lata	3,2
Status szkolno-zawodowy	
uczeń	86,6
student	5,6
pracujący	3,3
bezrobotny	3,9
inne	0,3
Typ szkoły	
podstawowa	3,9
zasadnicza zawodowa	8,2
technikum	26,3
liceum zawodowe	9,3
liceum ogólnokształcące	48,5
szkoła pomaturalna	1,0
szkoła wyższa	2,7
Miejsce zamieszkania	
dom rodziców, opiekunów	98,6
inne np. internat, dom studencki, stacja	1,4
Status społeczno-zawodowy ojca	
rolnik indywidualny	2,0
niewykwalifikowany pracownik fizyczny	3,3
wykwalifikowany pracownik fizyczny	23,5
pracownik umysłowy bez wyższego wykształcenia	17,8
pracownik umysłowy z wyższym wykształceniem	37,2
przedsiębiorca, rzemieślnik, kupiec	15,0
inne	1,2

ła uwzględniona w analizach, bowiem jak wynika z wielu badań narkotyki, szczególnie te łżejsze, stanowią element subkultury młodzieżowej zabawy.

Badanie realizowane były przy okazji stawania przed komisją poborową orzekającą o zdolności do służby wojskowej. Ankiety wypełniane były w czasie oczekiwania na przyjęcie przez Komisję Poborową. Badania prowadził ankieter nie związany z Komisją. W trakcie wprowadzenia badany informowany był o anonimowym i dobrowolnym charakterze udziału w badaniu. Ankiety wypełniane były przez respondenta bez ingerencji ankietera.

W czasie trwania poboru zebrano wypełnione kwestionariusze od 710 poborowych, tj. od 2/3 wszystkich, którzy stawali przed komisją. W tej grupie znalazło się 12 dziewcząt, uczennic szkół medycznych, które również podlegają obowiązkowi zgłoszenia się do poboru. Ankiety dziewcząt zostały pominięte w analizach. Wyeliminowano również jedną ankietę z grupy chłopców, bowiem w sposób ewidentny była bezwartościowa (badany przyznawał się do używania wszystkich substancji od trzeciego roku życia). W efekcie do analiz wykorzystano 697 kwestionariuszy. Rozkład podstawowych cech społeczno-demograficznych respondentów zawiera tabela 1.

Dane zawarte w tabeli wskazują na stosunkowo słabe zróżnicowanie badanej grupy. Wszyscy badani są w podobnym wieku, w niemal 90% są uczniami, prawie wszyscy mieszkają w domu rodziców. W typie szkoły, do której uczęszczają, lub którą ukończyli dominuje liceum ogólnokształcące. Osoby, które swoją edukację zakończyły na szkole podstawowej lub zasadniczej zawodowej względnie uczęszczają do tego typu szkół stanowią ok. 12%. Dane te w zestawieniu z danymi o statusie społeczno-zawodowym ojca potwierdzają tezę o inteligentnym charakterze Ursynowa. Ponad połowa badanych ma ojców pracowników umysłowych, tylko 3% pochodzi z rodzin robotników niewykwalifikowanych.

WYNIKI

Prezentację wyników rozpoczniemy od rozpowszechnienia eksperymentowania z poszczególnymi substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń. Następnie przedstawimy bardziej szczegółowe dane dotyczące używania przetworów konopi i amfetaminy oraz zajmiemy się kwestią dostępności tych dwóch substancji nielegalnych a także zależnościami między używaniem a dostępnością.

Rozpowszechnienie doświadczeń z nielegalnymi substancjami psychoaktywnymi

Z jakimi substancjami psychoaktywnymi, poza alkoholem i nikotyną mieli chociaż raz w swoim życiu do czynienia poborowi Ursynowa obrazuje tabela 2. Na prawie 700 poborowych, którzy wypełnili ankietę 43,6 % przynajmniej raz paliło marihuanę lub haszysz, blisko 18 % używało amfetaminę, podobny procent LSD lub inny halucynogen, 11 % brało bez przepisu lekarza leki uspokajające lub nasenne, 7% używało substancji wziewnych, 4,7 % stosowało kokainę, 2,3 % brało legalne opioidy takie jak morfina, kodeina, dolargan lub fortal, 1,6 % aplikowało sobie opiaty domowego wyrobu zwane

„kompotem”, „zupą” lub „polską heroiną”, a do brania czystej heroiny przyznało się 1,3 % badanych. Ankieta zawierała również pytanie dotyczące brania nieistniejącego w rzeczywistości narkotyku – astrolitu. Chodziło o to, aby dowiedzieć się jak wielu młodych ludzi ulega modzie dotyczącej brania narkotyków tzw. „szpanowaniu” i chociaż w rzeczywistości ich nie bierze przyznaje się do tego. Okazało się, że tylko 0,9 % badanych przyznało się, że używali narkotyku, który nie istnieje.

TABELA 2

Używanie chociaż raz w życiu poszczególnych substancji psychoaktywnych innych niż alkohol lub tytoń (N=697)

Rodzaj substancji	%
1. marihuana lub haszysz	43,6
2. amfetamina	17,8
3. LSD lub inne halucynogeny	17,2
4. leki uspokajające lub nasenne	11,0
5. substancje wziewne (kleje, rozpuszczalniki, itp.)	7,0
6. kokaina	4,7
7. morfina, kodeina, dolargan itp.	2,3
8. opiaty domowego wyrobu (tzw. "kompot", "zupa", itp.)	1,6
9. czysta heroina	1,3
10. astrolit (substancja nieistniejąca)	0,9

Należy pamiętać, że dane podane w tabeli 2 dotyczą styczności z poszczególnymi, wymienionymi rodzajami substancji psychoaktywnych i mówią o tym jaki procent z całej grupy badanej chociaż raz w życiu ich użyła, a nie że używa systematycznie. Część badanych miała styczność z kilkoma substancjami – w sumie z jakąkolwiek substancją psychoaktywną, inną niż alkohol lub tytoń, zetknięto się 48,1% badanych. Gdyby pod uwagę wziąć tylko substancje nielegalne eliminując lekarstwa oraz środki wziewne to odsetek osób, które ich próbowały wynosiłby niewiele mniej, bo 44,5%.

Używanie przetworów konopi i amfetaminy

Marihuana i haszysz to relatywnie najbardziej rozpowszechnione nielegalne substancje psychoaktywne. Jak wynika z danych z tabeli 3. w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem używała ich ponad 1/3 badanych. Wśród nich wyróżnić można grupę osób, które przyjmowały przetwory konopi na tyle często, że przypadek ostatniego przyjęcia tego środka przypadał na ostatnie 30 dni przed badaniem. Do grupy tej należał co piąty badany.

TABELA 3

Ostatni przypadek używanie przetworów konopi i amfetaminy

	przetwory konopi	amfetamina
W czasie ostatnich 30 dni	21,2	5,8
W czasie ostatnich 12 mies., ale dawniej niż 30 dni temu	13,2	6,5
Dawniej niż 12 mies. temu	9,2	5,5
Nie używał	56,4	82,2

Znacznie mniejszym rozpowszechnieniem cechuje się kolejny środek – amfetamina (tabela 3). W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem po amfetaminę sięgała 1/8 badanych. Grupa użytkowników amfetaminy, przyjmująca ten środek często (używanie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem) liczyła 6% respondentów.

Dostępność przetworów konopi i amfetaminy

Dane o ocenach badanych odnoszących się do poziomu trudności z jakimi spodziewają się spotkać, gdyby chcieli zdobyć wymienione wcześniej substancje zawiera tabela 4.

TABELA 4
Stopień trudności zdobycia przetworów konopi i amfetaminy w opiniach respondentów (odsetki badanych)

	konopie	amfetamina	leki uspokajające i nasenne	„kompot”
Niemożliwe	4,7	5,1	7,2	26,6
Bardzo trudne	4,5	6,4	7,7	23,5
Raczej trudne	8,6	17,5	18,1	25,9
Raczej łatwe	33,8	34,2	32,3	14,0
Bardzo łatwe	48,5	36,8	34,6	9,9

Wskazują one na generalnie duży poziom dostępności poszczególnych substancji. Najłatwiejsze do uzyskania, jak wynika z rozkładu odpowiedzi, zdają się być przetwory konopi. Prawie połowa respondentów uznała je za bardzo łatwe do zdobycia, a dalsza 1/3 za raczej łatwe. Tylko niespełna 5% stwierdziło, że dostęp do tej substancji jest dla nich niemożliwy. Trochę niższym poziomem dostępności cechuje się amfetamina i leki uspokajające i nasenne. Za bardzo łatwe do zdobycie uznała je nieco ponad 1/3 badanych. Warto zauważyć, że wspomniane wcześniej konopie, chociaż są substancją nielegalną, to jak wynika z wypowiedzi badanych, łatwiej dostępną niż legalne w sumie leki uspokajające i nasenne. Najtrudniejszy dostęp mają badani do opiatów domowego wyrobu. O ile różnice między rozkładami odpowiedzi na pytania o poprzednie substancje nie były zbyt duże, to w przypadku „kompotu” odnotować trzeba bardzo dużą odmiennosć. Dużą łatwość w dotarciu do tego środka zgłasza tylko niespełna 10% badanych, podczas gdy zdobycie go uznaje za niemożliwe ponad 1/4 badanych.

Dane dotyczące drugiej miary dostępności narkotyków zastosowanej w badaniu zawarte w tabeli 5 wskazują na podobne prawidłowości.

TABELA 5
Ostatnia propozycja przetworów konopi i amfetaminy formułowana pod adresem respondentów (odsetki badanych)

	konopie	amfetamin	"kompot"	inne
W czasie ostatnich 30 dni	27,4	10,6	1,7	7,4
W czasie ostatnich 12 mies., ale dawniej niż 30 dni temu	24,5	13,9	1,7	7,7
Dawniej niż 12 mies. temu	8,0	5,9	1,0	3,0
Nigdy nie było	40,1	69,6	95,5	81,9

Najwyższe odsetki badanych spotykały się z propozycjami dotyczącymi przetworów konopi, zaś zdecydowanie najniższe – opiatów domowego wyrobu. Warto jednak zwrócić uwagę na większe różnice dzielące przetwory konopi i amfetaminę. Na przestrzeni całego swojego życia z propozycjami marihuany lub haszyszu spotkało się ok. 60% badanych podczas gdy na zetknięcie z amfetaminą narażonych było ok. 30%. Jeszcze większe różnice odnotujemy gdy ograniczymy pole obserwacji do ostatnich 30 dni przed badaniem. W tak zarysowanych horyzontach czasowych z propozycjami odnoszącymi się do przetworów konopi spotkało się 27%, a amfetaminy tylko 10%. Wydaje się to przemawiać za tezą o znacznie większej dostępności przetworów konopi niż amfetaminy.

Kwestia propozycji dotyczących wyróżnionych środków pogłębiona została kilkoma dodatkowymi pytaniami sondującymi kontekst w jakim proponowano środki oraz efekty tego zabiegu. Marihuana i haszysz najczęściej proponowana była w czasie prywatki, na podwórku lub osiedlu oraz w szkole lub uczelni. Inny ranking odkrywamy analizując propozycje amfetaminy. Na pierwszym miejscu lokuje się tu szkoła lub uczelnia, na drugim podwórko lub osiedle a na trzecim prywatka. Wydaje się, że eksponowane miejsce szkoły jako terenu „ekspansji” amfetaminy wiąże się z jej wykorzystywaniem do pobudzenia organizmu do intensywniejszej pracy w czasie przygotowywania się do egzaminów czy klasówek. Warto również zauważyć, że ani dla przetworów konopi, ani dla amfetaminy szkoła nie jest ani jedynym miejscem rozprzestrzeniania się zjawiska, ani nawet takim, który byłby odpowiedzialny za większość przypadków. W odniesieniu do konopi na szkołę przypada 20% propozycji, a amfetaminy – 28%.

Dostępność a częste używanie przetworów konopi

Wskaźnikiem częstego używania konopi było ostatnie przyjęcie tego środka w czasie 30 dni poprzedzających badanie.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6. tak zdefiniowane częste używanie przetworów konopi jest silnie skorelowane zarówno z oceną dostępności jak i z narażeniem na oferty. Odsetki osób, które używały marihuany bądź haszyszu w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem rosą od niespełna 2% w przypadku osób dla których ich zdobycie byłoby co najmniej trudne do ponad 33% w przypadku osób deklarujących bardzo łatwy dostęp. Osoby, które otrzymały kiedykolwiek propozycje w prawie 30% zaliczają się do grupy częstych użytkowników podczas gdy osoby, które takich propozycji nie miały tylko w niespełna 5%. Warto zauważyć, że w przypadku obu wskaźników współczynniki siły związku są niemal identyczne.

Pozostałe zmienne uwzględnione w analizach a więc wiek, status szkolno-zawodowy, typ szkoły do której uczęszcza badany lub którą ukończył, status społeczno-zawodowy ojca oraz uczęszczanie przez badanego na dyskoteki nie wprowadzają istotnego statystycznie zróżnicowania.

Trochę inny obraz otrzymujemy na podstawie modelu regresji logistycznej. Za materiał wyjściowy do budowy modelu przyjęto wszystkie zmienne uwzględnione w tabeli 6, a więc ich wpływ jest w finalnej wersji modelu kontrolowany.

TABELA 6

Używanie przetworów konopi w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wg deklarowanej dostępności tych środków, cech społeczno-demograficznych oraz udziału w dyskotekach (odsetki badanych)

	Odsetek	
Ocena dostępności konopi		
Co najmniej trudne do zdobycia	1,6	p=0,000
raczej łatwe do zdobycia	12,1	V=0,323
bardzo łatwe do zdobycia	33,6	
Propozycje konopi kiedykolwiek		
tak	29,2	p=0,000
nie	4,7	V=0,307
Wiek		
17-18	21,2	p=0,645
19-23	19,7	
Status szkolno-zawodowy		
uczeń	20,2	p=0,951
pozostali	20,5	
Typ szkoły		
podstawowa lub zasadnicza zawodowa	26,3	p=0,091
technikum lub liceum zawodowe	23,2	
liceum ogólnokształcące, szkoła pomaturalna lub uczelnia	17,5	
Status społeczno-zawodowy ojca		
pracownik fizyczny lub rolnik	22,7	p=0,356
pracownik umysłowy bez wyższego wykształcenia	20,5	
pracownik umysłowy z wyższym wykształceniem	17,3	
pozostali	24,3	
Udział w dyskotekach w czasie ostatnich 12 miesięcy		
tak	20,4	p=0,969
nie	20,6	

Zależności składające się na model zawiera tabela 7.

W modelu obecne są oba wskaźniki dostępności przetworów konopi a ponadto typ szkoły, do której uczęszcza badany, lub na której zakończył swoją edukację. Ta ostatnia zmienna nie korelowała z częstym używaniem przetworów konopi w analizach dwuzmiennowych, jej wpływ uwidocznił się dopiero w analizie wielozmiennowej kontrolującej jednocześnie wpływ pozostałych zmiennych.

Jak wynika z modelu, osoby które otrzymywały propozycje zakupu lub użycia przetworów konopi z blisko 5 razy większym prawdopodobieństwem niż osoby które nie miały propozycji zaliczają się do grona osób używających często przetworów konopi. Jeśli za punkt odniesienia przyjąć osoby, które oceniają swój dostęp do przetworów konopi jako co najmniej trudny, to osoby z raczej łatwym dostępem mają ponad cztery i pół raza większe prawdopodobieństwo częstego używania a osoby z bardzo łatwym dostępem – prawie 12 razy większe.

TABELA 7

Regresja logistyczna zależności pomiędzy, deklarowaną oceną dostępności przetworów konopi, narażeniem na oferty i typem szkoły a używaniem przetworów konopi w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

	Współczynnik Exp(B)	Współczynnik korelacji cząstkowej	Poziom istotności
Ocena dostępności konopi		0,172	0,000
conajmniej trudne do zdobycia (kategoria referencyjna)			
raczej łatwe do zdobycia	4,59	0,058	0,047
bardzo łatwe do zdobycia	11,95	0,121	0,001
Propozycje konopii kiedykolwiek			
nie (kategoria referencyjna)			
tak	4,77	0,184	0,000
Typ szkoły		0,099	0,006
liceum ogólnokształcące, szkoła pomaturalna lub uczelnia (kategoria referencyjne)			
technikum lub liceum zawodowe	2,41	0,085	0,011
podstawowa lub zasadnicza zawodowa	1,86	0,088	0,009

Relatywnie najmniej osób często używających przetworów konopi spotykamy wśród uczniów i absolwentów liceów ogólnokształcących, szkół pomaturalnych i studentów wyższych uczelni. Oni też zostali potraktowani w modelu jako kategoria referencyjna. Uczniowie i absolwenci techników i liceów zawodowych z prawie dwa i pół raza większym prawdopodobieństwem brali przetwory konopi w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. W przypadku osób, które zakończyły swoją edukację na szkole podstawowej lub zasadniczej zawodowej prawdopodobieństwo to jest prawie dwukrotnie wyższe niż dla kategorii referencyjnej.

Dostępność a częste używanie amfetaminy

Częste używanie amfetaminy, podobnie jak to miało miejsce w przypadku przetworów konopi, jest silnie skorelowane z oceną dostępności tego środka oraz z narażeniem na odnoszące się do niego propozycje.

Osoby, które spotkały się z ofertami w blisko 16% używały amfetaminy w czasie ostatnich 30 dni, podczas gdy wśród osób, które nie miały do czynienia z propozycjami odsetek ten wynosi 1,5%. Najsilniejsze zróżnicowanie w ramach zmiennej dotyczącej oceny dostępności wprowadza kategoria „bardzo łatwe do zdobycia”. Wśród osób tak oceniających dostęp do amfetaminy spotykamy prawie 13% używających jej w czasie ostatnich 30 dni podczas gdy analogiczne odsetki dla dwóch poprzednich kategorii wynoszą 1% i 3%.

Pozostałe zmienne uwzględnione w analizie, tak jak w przypadku konopi nie wprowadziły istotnego statystycznie zróżnicowania.

TABELA 8

Używanie amfetaminy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wg deklarowanej dostępności tego środka, cech społeczno-demograficznych oraz udziału w dyskotekach (odetki badanych)

	Odsetek	
Ocena dostępności amfetaminy		
co najmniej trudne do zdobycia	1,0	p=0,000
raczej łatwe do zdobycia	3,0	V=0,218
bardzo łatwe do zdobycia	12,6	
Propozycje amfetaminy kiedykolwiek		
tak	15,7	p=0,000
nie	1,5	V=0,281
Wiek		
17-18	6,0	p=0,885
19-23	5,8	
Status szkolno-zawodowy		
uczeń	5,1	p=0,172
pozostali	8,2	
Typ szkoły		
podstawowa lub zasadnicza zawodowa	9,5	p=0,324
technikum lub liceum zawodowe	5,7	
liceum ogólnokształcące, szkoła pomaturalna lub uczelnia	5,3	
Status społeczno-zawodowy ojca		
pracownik fizyczny lub rolnik	6,6	p=0,186
pracownik umysłowy bez wyższego wykształcenia	2,5	
pracownik umysłowy z wyższym wykształceniem	5,5	
pozostali	9,0	
Udział w dyskotekach w czasie ostatnich 12 miesięcy		
tak	4,2	p=0,243
nie	6,5	

Model regresji logistycznej, którego parametry zawarto w tabeli 9. zawiera trzy zmienne niezależne: ocenę dostępności, narażenie na propozycje oraz status szkolno-zawodowy badanego.

Spośród zmiennych obecnych w modelu największa moc predykcyjną ma narażenie na propozycje. Osoby, które kiedykolwiek spotkały się z propozycjami dotyczącymi amfetaminy z ośmiokrotnie większym prawdopodobieństwem zaliczają się do grupy używającej jej często niż ci którzy nigdy nie mieli takich propozycji.

W ocenie dostępności za kategorię referencyjną do porównań przyjęto osoby oceniające możliwość zdobycia tego środka jako co najmniej trudną. Raczej łatwy dostęp do amfetaminy nie zmienia w sposób istotny statystycznie szans na częste używanie, natomiast bardzo łatwy dostęp zwiększa je ponad czterokrotnie.

Osoby o statusie ucznia charakteryzują się dwa i pół raza większym prawdopodobieństwem częstego używania amfetaminy niż pozostali.

TABELA 9

Regresja logistyczna zależności pomiędzy, deklarowaną oceną dostępności przetworów konopi, narażeniem na oferty i statusem szkolno-zawodowym a użytkowaniem amfetaminy w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

	Współczynnik Exp(B)	Współczynnik korelacji cząstkowej	Poziom istotności
Ocena dostępności amfetaminy		0,109	0,023
conajmniej trudne do zdobycia (kategoria referencyjna)			
raczej łatwe do zdobycia	1,52	0,000	0,619
bardzo łatwe do zdobycia	4,29	0,068	0,066
Propozycje amfetaminy kiedykolwiek			
nie (kategoria referencyjna)			
tak	8,13	0,248	0,000
Status szkolno-zawodowy			
uczeń			
pozostali	0,40	-0,096	0,030

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Omówienie wyników poprzedzić wypada uściśleniem dotyczącym natury otrzymanych w wyniku analiz statystycznych związków między zmiennymi. Mają one charakter korelacji i nie upoważniają do wnioskowania o zależnościach przyczynowo-skutkowych. Wprawdzie w analizach za zmienną zależną przyjęto częste używanie substancji a rolę zmiennych niezależnych przypisano wskaźnikom dostępności, to nie znaczy jednak, że przesądzić można o wpływie dostępności na konsumpcję. Zarówno propozycje jak ocena dostępności mają pewnie jakiś wkład w wyjaśnianie częstego sięgania po substancje, ale również można spodziewać się zależności odwrotnej. Częste używanie substancji zwiększa pewnie prawdopodobieństwo zarówno narażenia na oferty jak i oceny dostępu jako łatwiejszy. Modele zależności zaprezentowane wcześniej budowane były z intencją sprawdzenia wartości predykcyjnej wskaźników dostępności. Innymi słowy na ich podstawie można określić prawdopodobieństwo z jakim możemy przewidywać, że ktoś używa często marihuany lub amfetaminy, jeśli wiemy jak ocenia ich dostępność oraz czy spotykał się kiedykolwiek z propozycjami ich kupienia, otrzymania bądź użycia. Porównując na ile zwiększa się prawdopodobieństwo trafnego przewidywania na podstawie poszczególnych zmiennych niezależnych dostarczamy przesłanek do budowania hipotez o roli poszczególnych czynników.

Porównanie modeli dotyczących konopi i amfetaminy, przy pewnych podobieństwach, pokazuje różnice w relacjach między dwoma aspektami dostępności a częstym używaniem tych substancji. W obu modelach zarówno ocena dostępności jak narażenie na oferty odgrywają istotną rolę. Jednak w modelu odnoszącym się do konopi ocena dostępności ma relatywnie większą wartość predykcyjną niż narażenie na oferty. W modelu odnoszącym się do amfetaminy jest odwrotnie – to narażenie na

oferty w większym stopniu polepsza przewidywanie. Wydaje się, że różnice te wynikają z większego rozpowszechnienia przetworów konopi i co się z tym wiąże wyższego poziomu kulturowej akceptacji w środowisku młodzieżowym. Można przypuszczać, że w przypadku trudniej dostępnej amfetaminy otrzymywanie propozycji może mieć większe znaczenie. Nie bez znaczenia jest również sposób postrzegania obu substancji w środowiskach młodzieżowych. Jak wynika z badań prowadzonych metodami jakościowym (Sierosławski, Zieliński 1996) młodzież nie uważa marihuany za narkotyk. Substancja ta traktowana jest jak niegroźne „ziółko”. Inaczej rzecz się ma z amfetaminą, która w rozumieniu młodych ludzi bardziej kojarzy się z chemią oraz ze światem narkotyków.

Drugą znaną różnicą między modelami to trzecia zmienna – inna każdym z nich. W modelu odnoszącym się do konopi jest to typ szkoły, do której uczęszcza badany lub którą ukończył, w drugim modelu jest to status ucznia. W obu przypadkach dopiero analiza wielozmiennowa odsłoniła te związki, w analizach dwuzmiennowych były one nieistotne statystycznie. Relatywnie mniejsze prawdopodobieństwo częstego sięgania po konopie odnotowujemy wśród uczniów i absolwentów liceów ogólnokształcących, szkół pomaturalnych i studentów szkół wyższych niż pozostałych osób. Wynik ten wskazuje na zmianę roli przetworów konopi. Jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych ich używanie miało elitarny charakter i kojarzyło się raczej z wyższym statusem społecznym. Obecnie, jak pokazują wyniki badania utraciło tę cechę, przynajmniej w warunkach wielkiego miasta. Używanie przetworów konopi staje się nie tylko właściwością całej młodzieży, ale z większym nasileniem lokuje się w niższych warstwach struktury społecznej.

Typ szkoły nie ma znaczenia dla przewidywania częstego używania amfetaminy, istotny natomiast okazał się status ucznia. Amfetamina używana jest przez młodzież nie tylko jako środek rekreacyjny jak konopie, ale również jako farmakologiczne wsparcie procesu uczenia się. Młodzież używa jej niekiedy przed klasówkami i egzaminami po to, aby w krótkim czasie nadrobić zaległości. Stąd zapewne większa popularność tego środka wśród uczniów niż w pozostałych grupach młodzieży.

Dla wyników uzyskanych w naszych badaniach trudno znaleźć punkt odniesienia dla porównań. Badanie używania substancji psychoaktywnych przez poborowych są rzadkością. W Polsce były przeprowadzone tylko raz w 1996 roku przez M. Jędrzejczaka z Wojskowego Instytutu Badań Socjologicznych. W tym samym roku podobne badania poborowych przeprowadziła E. Leskovsek w Słowenii, a wyniki były prezentowane na Międzynarodowej Konferencji we wrześniu 1997 r w Lublianie. Częściej w literaturze można znaleźć wyniki badań świeżo wcielonych do wojska mężczyzn – rekrutów. Jednak poborowi i rekruci to dwie różniące się populacje. Tylko pewien procent tych co stają do poboru trafia do wojska. Zwolnieni są z odbycia takiej służby mężczyźni uczący się w szkołach średnich i uczelniach oraz jedyni żywiciele rodziny, rolnicy prowadzący samodzielne gospodarstwo rolne oraz osoby, których komisja poborowa zdyskwalifikowała z przyczyn zdrowotnych. Jedną z przyczyn zdrowotnych jest nadużywanie substancji psychoaktywnych. Zatem mężczyźni wcielani do wojska stanowią specyficzną grupę, w porównaniu ze stającymi do poboru.

W badaniach M. Jędrzejczaka, odsetki poborowych sięgających po substancje psychoaktywne były o połowę mniejsze. Do aktualnego brania substancji psychoaktywnych w badaniach M. Jędrzejczaka przyznało się 9.8% poborowych. Różnice te są efektem odmiennego składu społeczno-demograficznego a przede wszystkim odzwierciedlają zróżnicowania terytorialne zjawiska. Jak wynika z badań szkolnych narkotyki są znacznie bardziej rozpowszechnione w dużych miastach (Sierosławski 1996). Badani przez M. Jędrzejczaka w 61% pochodzili ze wsi lub z małych miasteczek, a 54% zakończyło edukację na poziomie szkoły podstawowej lub zasadniczej zawodowej. Badani zamieszkiwali na warszawskim Ursynowie, w ogromnej większości byli uczniami szkół średnich lub wyższych (88%), a tylko 12% posiadało wykształcenie podstawowe lub zawodowe. Wyniki uzyskane na Ursynowie są zbliżone do wyników E. Leskovsek w Słowenii, gdzie 30.8% poborowych miało kontakt z marihuaną lub haszyszem, 10,8 z kokainą, amfetaminą lub ecstasą, a 4,5% z LSD.

WNIOSKI

1. Blisko połowa poborowych badanych w 1996 roku w Gminie Warszawa-Ursynów miała przynajmniej raz w życiu kontakt z przetworami konopi, a jedna szóstka z amfetaminą.

2. W mniejszym odsetku badani przyznali się do regularnego brania każdej z tych substancji, jednak w zdecydowanie większym do palenia marihuany.

3. Wraz ze wzrostem dostępności wzrasta również używanie substancji psychoaktywnych przez młodzież, która ich używa niezależnie od wieku i statusu społecznego ojca, czy rodzaju szkoły.

4. W modelu wiążącym wskaźniki dostępności przetworów konopi i częstego ich używania większą rolę odgrywa ocena dostępności niż narażenie na oferty, w modelu odnoszącym się do amfetaminy większą moc predykcyjną ma narażenie na propozycje.

Streszczenie

Na wiosnę 1996 r. Instytut Psychiatrii i Neurologii zrealizował badania ankietowe na temat używania alkoholu i innych substancji psychaktywnych wśród poborowych gminy Warszawa-Ursynów. Celem badania był pomiar natężenia zjawiska używania przez młodzież tych substancji dokonany na potrzeby władz lokalnych z intencją rozpoczęcia stałego monitoringu. Badaniami prowadzonymi przy zastosowaniu anonimowej ankiety do samodzielnego wypełnienia (self-administrated questionnaire) starano się objąć wszystkich mężczyzn zgłaszających się do poboru wiosennego (większość w wieku 18-19 lat). Ankiety były wypełniane w czasie oczekiwania na przyjęcie przez komisję poborową. Zastosowanie takiego schematu badania stanowiło próbę przezwyciężenia trudności w dotarciu do młodych ludzi zamieszkałych na Ursynowie – dzielnicy stanowiącej „sypialnię” Warszawy, gdzie szkoły ponadpodstawowe są bardzo nieliczne a młodzież pobiera nauki w różnych szkołach w całym mieście.

Wyniki badania pokazały, że z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol lub tytoń w czasie całego życia miało do czynienia 48% badanych. Substancje nielegalne przyjmowało kiedykolwiek chociaż raz 45% badanych. Najbardziej rozpowszechnioną substancją, podobnie jak w innych badaniach, okazały się konopie (44% – kiedykolwiek, 21% – w czasie ostatnich 7 dni). Znacznym rozpowszechnieniem cechują się też amfetamina (18% – kiedykolwiek, 6% – w czasie ostatnich 7 dni) i halucynogeny (11% – kiedykolwiek, 6% – w czasie ostatnich 7 dni).

Dostępność substancji nielegalnych oceniana jest jako wysoka – 49% badanych uznało, że zdobycie konopi byłoby dla nich bardzo łatwe, 37% bardzo łatwo mogłoby uzyskać amfetaminę. W ciągu całego życia 60% badanych spotkało się z ofertą kupna, otrzymania lub użycia konopi a 30% – amfetaminy.

Analiza regresji logistycznej wykazała silny związek między oceną dostępności konopi i amfetaminy a częstym ich używaniem.

Zenon Kulka, Janusz Sierosławski

Youth and psychoactive substance use. Results of a survey among conscripts of Warszawa-Ursynów residential district

Summary

A survey on alcohol and other psychoactive substances use among conscripts of Warszawa-Ursynów residential district was carried out by the Institute of Psychiatry and Neurology in spring 1996. The study aimed at evaluation of intensity of these substances use by the young people was commissioned by the local authorities, with a view to systematic monitoring in the future. In the survey an attempt was made to examine by means of a self-administered questionnaire all young men (mostly in the 18-19 age range) summoned in the spring conscription. They filled in their questionnaires while waiting to be seen by the recruitment board. Such a procedure was adopted since otherwise it would be extremely difficult to contact young inhabitants of the Ursynów residential district, the so-called „bedroom of Warsaw”, with a very few secondary schools of any type, so that adolescents living there have attend various schools located all over the city.

The survey has shown that 48% of respondents had in their lifetime a contact with psychoactive substances other than alcohol or tobacco. Illicit drugs were used at least once by 45% of respondents. The most popular drug of abuse, similarly as in other studies, turned out to be cannabis (44% of respondents admitted to ever using it, while 21% – within the past 7 days). Other substances of marked prevalence were: amphetamine (18% – ever, 6% – in the last 7 days) and hallucinogens (11% – ever, 6% – during the last 6 days).

Illicit substances availability can be considered to be high, as 49% of respondents believed that it would be very easy for them to get cannabis, while in the case of amphetamine the same response was given by 37% of subjects. 60% of respondents have been offered in their lifetime cannabis, and 30% – amphetamine, the offers

included buying it, and getting free of charge or using. A logistic regression analysis indicated a strong relationship between perceived availability of cannabis and amphetamine, and frequent using of these drugs.

Key words: cannabis / amphetamine / conscripts / psychoactive substance prevalence / youth

PIŚMIENNICTWO

1. Bilal A.M., Khattar M.A., Hassan K.I., Berry D. (1992): *Psychosocial and toxicological of drug misuse in male army conscripts in Kuwait*. Acta Psychiatr. Scand. 86(2), 104-17.
2. Jędrzejczak J. (1996): *Stan zagrożenia poborowych i żołnierzy zjawiskami patologii społecznej (Alkoholizm, Narkomania)*. Woj. Inst. Bad. Socjolog. (raport nie publikowany), 44-55.
3. Jorgensen H. Q., Calow E. (1996): *Drug abuse among new draftees*. Ugeskr-Laeger. 158 (12), 1653 – 56.
4. Leskovsek E. (1997): *Drug use among young men in Slovenia w: Heroin addition in Europe. (Book of abstract)*, 85-86.
5. Romberg R.W., Needleman S.B., Past M., Porvaznik M., Beasley W.J., Dove M., McConigal R. (1992): *Factor influencing confirmed drug positive to Navy and Marine Corps recruits*. Mil. Med. 157(1), 33-37.
6. Sierosławski J. (1996): *Narkomania w Warszawie – wielowskaźnikowa ocena epidemiologiczna*. Alkoholizm i Narkomania. 2/23, ss. 233-254.
7. Stenbacka M., Allebeck P., Romelsjo A. (1992): *Intravenous drug abuse in a longitudinal prospective*. Scand. J. Soc. Med. 20(2), 94-101.
8. Stenbacka M., Allebeck P., Romelsjo A. (1993): *Initiation into drug abuse: The pathway from being offered drugs to trying cannabis and progression to intravenous drug abuse*. Scand. J. Soc. Med. 21 (1), 31-39.